

## Chapter-23

### ૨૧મી સદીના ભારત માટે સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનું પુનર્ગઠન: વારસો અને સુસંગતતા

Parekh Harshil Dilipbhai  
Research Scholar

#### પ્રસ્તાવના:

ભારતના ઇતિહાસમાં કેટલાક એવા મહાનુભાવો હોય છે જેમની વિચારધારા અને કાર્યો સમયની સીમાઓ પાર કરીને વર્તમાન અને ભવિષ્ય માટે પણ પ્રસ્તુત રહે છે. સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ, ભારતના લોહપુરુષ, આવા જ એક યુગપ્રવર્તક નેતા હતા. તેમની દ્રષ્ટિ, કુનેહ અને અપ્રતિમ રાષ્ટ્રભક્તિએ સ્વતંત્ર ભારતના પાયા નાખ્યા. ૨૧મી સદીમાં, જ્યારે ભારત અનેક આંતરિક અને બાહ્ય પડકારોનો સામનો કરી રહ્યું છે, ત્યારે સરદાર પટેલના સિદ્ધાંતો અને દ્રષ્ટિકોણનું પુનર્ગઠન કરવું અત્યંત આવશ્યક બની રહે છે. આ લેખમાં, આપણે ૨૧મી સદીના ભારત માટે પટેલના દર્શનની સુસંગતતા, રાષ્ટ્રીય એકતા, ધર્મનિરપેક્ષતા, આંતરિક જોખમો, સહકારી મોડેલ અને ભારતીય ઓળખના પુનર્ગઠન પર વિસ્તૃત ચર્ચા કરીશું.

#### 1. ભારતના સમકાલીન સામાજિક-રાજકીય પ્રવચનમાં પટેલનું દર્શન:

૨૧મી સદીમાં ભારત એક વૈશ્વિક શક્તિ તરીકે ઉભરી રહ્યું છે, ત્યારે તેના સામાજિક-રાજકીય પ્રવચનમાં સરદાર પટેલનું દર્શન અત્યંત મહત્વપૂર્ણ બની જાય છે. પટેલનું દર્શન માત્ર ભૂતકાળની ગાથા નથી, પરંતુ વર્તમાન પડકારોનો સામનો કરવા અને ભવિષ્યનો માર્ગ પ્રશસ્ત કરવા માટે એક માર્ગદર્શક દીવાદાંડી સમાન છે.

❖ દ્રઢ નેતૃત્વ અને નિર્ણયશક્તિ:- આધુનિક ભારતમાં દ્રઢ અને સ્પષ્ટ નિર્ણયશક્તિ ધરાવતા નેતૃત્વની જરૂરિયાત છે. સરદાર પટેલનું જીવન આવા નેતૃત્વનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે. તેમણે ૫૬૫ થી વધુ રજવાડાંના વિલીનીકરણ જેવા જટિલ કાર્યને

અત્યંત કુશળતાપૂર્વક પાર પાડ્યું હતું. આ કાર્યમાં તેમણે દૂરંદેશીતા, વાટાઘાટોની કુનેહ અને જરૂર પડ્યે દ્રઢતાનો ઉપયોગ કર્યો હતો. ઉદાહરણ તરીકે, જૂનાગઢ અને હૈદરાબાદ જેવા રાજ્યોના કિસ્સામાં, જ્યાં શાસકો ભારતમાં જોડાવા તૈયાર નહોતા, ત્યાં તેમણે રાષ્ટ્રીય હિત સર્વોપરી ગણીને મક્કમ પગલાં લીધા હતા. આજે, જ્યારે નીતિગત લકવા અને અનિશ્ચિતતાના મુદ્દાઓ વારંવાર ચર્ચામાં આવે છે, ત્યારે પટેલનું 'કાર્યદક્ષ નેતૃત્વ'નું મોડેલ અત્યંત પ્રસ્તુત બને છે. તેમનો "એક્શન ઓરિએન્ટેડ" અભિગમ વર્તમાન નીતિ નિર્માતાઓને પ્રેરણા આપી શકે છે.

❖ વાસ્તવવાદ અને વ્યવહારિકતા:- પટેલ સ્વપ્નદ્રષ્ટા હોવા છતાં, તેઓ જમીની વાસ્તવિકતાઓથી વાકેફ હતા. તેમનો અભિગમ હંમેશા વ્યવહારુ અને પરિણામલક્ષી રહ્યો. તેઓ માત્ર સિદ્ધાંતોમાં માનતા નહોતા, પરંતુ તેમને અમલમાં મૂકવામાં પણ માનતા હતા. દા.ત., સ્વતંત્રતા પછી જ્યારે દેશમાં સામુદાયિક હિંસા ફાટી નીકળી હતી, ત્યારે તેમણે સ્થિતિને કાબૂમાં લેવા માટે વ્યવહારુ અને કડક પગલાં લીધા હતા, ભલે તે લોકપ્રિય ન હોય. આજના રાજકારણમાં ઘણીવાર આદર્શવાદ અને વાસ્તવિકતા વચ્ચેનો તફાવત વધી જાય છે, ત્યારે પટેલનો વ્યવહારિક દ્રષ્ટિકોણ સંતુલન જાળવવામાં મદદ કરી શકે છે. તેમણે હંમેશા દેશના વ્યાપક હિતને સર્વોપરી ગણ્યું અને વ્યક્તિગત કે પક્ષીય સ્વાર્થથી ઉપર ઊઠીને નિર્ણયો લીધા. તેમની રાજકીય કુનેહ અને દૂરંદેશીતાએ તેમને અસંખ્ય મુશ્કેલીઓમાંથી બહાર નીકળવામાં મદદ કરી હતી.

❖ લોકશાહી મૂલ્યો અને સંગઠનાત્મક શક્તિ:- સરદાર પટેલ ગાંધીજીના નિકટના સહયોગી તરીકે, લોકશાહી મૂલ્યો અને ગ્રાસરૂટ સ્તરના સંગઠનમાં ઊંડો વિશ્વાસ ધરાવતા હતા. તેમણે ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને એક જન-આંદોલનમાં રૂપાંતરિત કરવામાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવી હતી. તેઓ બૂચ લેવલ સુધીના કાર્યકરો સાથે સીધો સંપર્ક રાખતા હતા અને તેમને સંગઠિત કરતા હતા. ગુજરાતમાં તેમણે ખેડૂતો

અને મજૂરોને એકઠા કરીને તેમને રાજકીય રીતે સશક્ત બનાવ્યા હતા, જે તેમની અદભૂત સંગઠનાત્મક શક્તિનું ઉદાહરણ છે. આધુનિક રાજકારણમાં, પક્ષીય સંગઠન અને જનસંપર્કનું મહત્વ અકબંધ છે. ડિજિટલ યુગમાં પણ, પટેલની "જન-સંપર્ક" નીતિ અને સંગઠનાત્મક શક્તિ વર્તમાન રાજકીય પક્ષો માટે એક શીખ સમાન છે.

❖ કૃષિ અને ગ્રામીણ વિકાસ પર ભાર:- સરદાર પટેલ પોતે એક ખેડૂત પુત્ર હતા અને તેમને ગ્રામીણ ભારતની સમસ્યાઓની ઊંડી સમજ હતી. તેમણે ખેડૂતોના ઉત્થાન માટે બારડોલી સત્યાગ્રહ જેવી લડતોનું નેતૃત્વ કર્યું, જ્યાં તેમણે ખેડૂતોને અન્યાયી મહેસૂલ વૃદ્ધિ સામે અહિંસક રીતે લડવા માટે સંગઠિત કર્યાં. આજના ભારતીય અર્થતંત્રનો મોટો આધાર હજુ પણ કૃષિ પર છે. ખેડૂતોના પ્રશ્નો, કૃષિ સુધારા, સિંચાઈની વ્યવસ્થા અને ગ્રામીણ વિકાસ આજના સામાજિક-રાજકીય પ્રવચનના કેન્દ્રમાં છે. પટેલનું 'કૃષિ પ્રત્યેનું સમર્પણ' અને 'ખેડૂતોના કલ્યાણ'નું દર્શન વર્તમાન નીતિ નિર્માણ માટે પ્રેરણાદાયક છે, ખાસ કરીને જ્યારે આપણે ગ્રામીણ આવક બમણી કરવા અને કૃષિ ક્ષેત્રમાં આધુનિકીકરણની વાત કરીએ છીએ.

## 2. રાષ્ટ્રીય એકતા, ધર્મનિરપેક્ષતા અને આંતરિક જોખમો: પટેલની સુસંગતતા :-

સરદાર પટેલના જીવનનું સૌથી મોટું યોગદાન ભારતીય સંઘનું નિર્માણ અને તેની એકતા જાળવવાનું હતું. ૨૧મી સદીમાં પણ, રાષ્ટ્રીય એકતા અને અખંડિતતા સર્વોચ્ચ મહત્વ ધરાવે છે, અને પટેલના સિદ્ધાંતો આ સંદર્ભે અત્યંત સુસંગત છે.

❖ રજવાડાંનું વિલીનીકરણ: એકતાનો સર્વોચ્ચ દાખલો:- આઝાદી પછી ભારતના પદપ થી વધુ રજવાડાંઓને ભારતીય સંઘમાં ભેળવવાનું ભગીરથ કાર્ય સરદાર પટેલે પાર પાડ્યું. તેમણે 'પર્સન ઓફ પીસ' (Peace) અને 'પર્સન ઓફ પાવર'

(Power) બંને ભૂમિકાઓ ભજવી. તેમણે મોટાભાગના રાજ્યોને વાટાઘાટો અને સમજાવટ દ્વારા જેમ કે વડોદરા અને જોધપુરના કિસ્સામાં ભારતમાં જોડાવા માટે રાજી કર્યા, જ્યારે હૈદરાબાદ અને જૂનાગઢ જેવા રાજ્યો જ્યાં શાસકો ભારત વિરોધી હતા, ત્યાં તેમણે પોલીસ કાર્યવાહી (ઓપરેશન પોલો) અને લોકમત (પ્લેબિસાઈટ) જેવા દ્રઢ પગલાં લીધા. આ ઘટના ૨૧મી સદીના ભારત માટે એક મજબૂત સંદેશ છે કે રાષ્ટ્રીય હિત સર્વોપરી છે અને દેશની એકતા સાથે કોઈ સમાધાન થઈ શકે નહીં. આધુનિક ભારતમાં પ્રાદેશિક અસ્મિતાઓ, ભાષાકીય ભેદભાવ, જાતિગત તણાવ અને અલગતાવાદી વલણો જેવા પડકારો સામે, પટેલનો "એક ભારત, શ્રેષ્ઠ ભારત" નો દ્રષ્ટિકોણ માર્ગદર્શક છે.

❖ ધર્મનિરપેક્ષતાનો વ્યવહારુ અભિગમ:- સરદાર પટેલ ગાંધીજીના ધર્મનિરપેક્ષતાના સિદ્ધાંતોમાં માનતા હતા, પરંતુ તેમનો અભિગમ વધુ વ્યવહારુ અને વાસ્તવિકતાવાદી હતો. તેઓ માનતા હતા કે ધર્મના નામે કોઈ પણ પ્રકારનો વિભાજનકારી રાજકારણ દેશની એકતા માટે જોખમી છે. તેમણે સ્પષ્ટપણે કહ્યું હતું કે રાજ્યનો કોઈ ધર્મ નથી અને કાયદા સમક્ષ બધા સમાન છે. આજના ભારતમાં, જ્યારે ધાર્મિક ધ્રુવીકરણ અને સાંપ્રદાયિક તણાવ જોવા મળે છે, ત્યારે પટેલનો "વાસ્તવિક ધર્મનિરપેક્ષતા" નો અભિગમ અત્યંત પ્રસ્તુત બને છે. તેમણે લઘુમતીઓના અધિકારોનું રક્ષણ કરવાની વાત કરી હતી, પરંતુ સાથે જ રાષ્ટ્રહિતને પણ સર્વોચ્ચ ગણાવ્યું હતું અને કોઈપણ પ્રકારની "તુષ્ટિકરણની રાજનીતિ" (Appeasement Politics) નો વિરોધ કર્યો હતો.

❖ આંતરિક સુરક્ષા અને જોખમો:- પટેલ આંતરિક સુરક્ષાના મહત્વને ખૂબ સારી રીતે સમજતા હતા. સ્વતંત્રતા પછી ફાટી નીકળેલી કોમી હિંસા અને પાકિસ્તાન તરફથી થતી ઘૂસણખોરી સામે તેમણે કડક વલણ અપનાવ્યું હતું. તેમણે એક મજબૂત પોલીસ અને સુરક્ષા વ્યવસ્થાની હિમાયત કરી હતી અને તેને દેશના

"સ્ટીલ ફ્રેમ" (Steel Frame) નો અભિન્ન અંગ ગણાવ્યા હતા. ૨૧મી સદીમાં, આતંકવાદ (ઉત્તર-પૂર્વ અને કાશ્મીરમાં), સાયબર કાઈમ, નક્સલવાદ અને સંગઠિત અપરાધ જેવા આંતરિક જોખમો ભારતની સુરક્ષા માટે મોટો પડકાર છે. પટેલની "શૂન્ય સહિષ્ણુતા" (Zero Tolerance) ની નીતિ અને આંતરિક સુરક્ષાને મજબૂત કરવાની દ્રષ્ટિ આજના સમયમાં પણ અનુકરણીય છે. તેમણે ગુપ્તચર તંત્રને મજબૂત કરવા અને કાયદો અને વ્યવસ્થા જાળવવા માટે કેન્દ્રીય અને રાજ્ય સ્તરે સંકલનની હિમાયત કરી હતી.

- ❖ સરકારી સેવાઓ અને વહીવટી સુધારા:- પટેલે 'ઓલ ઇન્ડિયા સર્વિસિસ' (All India Services) - IAS અને IPS - ના નિર્માણમાં મુખ્ય ભૂમિકા ભજવી હતી. તેમનો ઉદ્દેશ્ય એક મજબૂત, નિષ્પક્ષ, કાર્યક્ષમ અને રાષ્ટ્રને સમર્પિત વહીવટી તંત્ર બનાવવાનો હતો જે દેશના દરેક ખૂણે શાસનને પહોંચાડી શકે. તેમણે કહ્યું હતું કે "આ સેવાઓ વિના આપણે દેશને એકતાના તાંતણે બાંધી શકીશું નહીં." આજે પણ, વહીવટી સુધારા, સુશાસન (Good Governance), પારદર્શિતા અને ભ્રષ્ટાચાર મુક્ત વહીવટની આવશ્યકતા છે. પટેલનો દ્રષ્ટિકોણ આવા સુધારાઓ માટે એક મજબૂત આધાર પૂરો પાડે છે, ખાસ કરીને 'ડિજિટલ ઇન્ડિયા' અને 'ઇ-ગવર્નન્સ' ના યુગમાં.

### ૩. પટેલના સહકારી મોડેલ દ્વારા આત્મનિર્ભર ભારતનું નિર્માણ :-

સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ માત્ર રાજકીય નેતા જ નહોતા, પરંતુ તેઓ આર્થિક સ્વતંત્રતા અને ગ્રામીણ સશક્તિકરણના પ્રખર હિમાયતી હતા. તેમનો સહકારી મોડેલ (Co-operative Model) આત્મનિર્ભર ભારતના નિર્માણ માટે એક અત્યંત શક્તિશાળી ઉપકરણ સાબિત થઈ શકે છે.

- ❖ અમૂલ મોડેલ અને સહકારી ક્રાંતિ:- ભારતમાં સહકારી ચળવળના પિતામહ તરીકે ઓળખાતા પટેલ, ગુજરાતમાં ખેડા જિલ્લા સહકારી દૂધ ઉત્પાદક સંઘ લિમિટેડ,

આણંદ (અમૂલ) જેવી સફળ સહકારી સંસ્થાઓના પ્રેરણાસ્ત્રોત હતા. તેમણે ખેડૂતોને એકઠા કરીને દૂધ ઉત્પાદન, પ્રક્રિયા અને વેચાણમાં સહકારની શક્તિ દર્શાવી. ૧૯૪૬માં, ખેડાના ખેડૂતોને પોલસન ડેરીના શોષણમાંથી મુક્ત કરવા માટે, સરદાર પટેલ અને મોરારજી દેસાઈના માર્ગદર્શન હેઠળ ત્રિભુવનદાસ પટેલે કેરા સહકારી મંડળીની સ્થાપના કરી, જે પાછળથી અમૂલ બની. આ મોડેલે ખેડૂતોને વરોટિયાઓથી મુક્ત કર્યાં, તેમને તેમના ઉત્પાદનનો યોગ્ય ભાવ મળ્યો અને ગ્રામીણ અર્થતંત્રને મજબૂત બનાવ્યું. આજે, જ્યારે 'આત્મનિર્ભર ભારત' (Self-Reliant India) ની વાત થાય છે, ત્યારે સહકારી મોડેલ અત્યંત પ્રસ્તુત છે, કારણ કે તે ગ્રામીણ સ્તરેથી આર્થિક સશક્તિકરણ લાવે છે.

❖ ગ્રામીણ અર્થતંત્રનું સશક્તિકરણ:- પટેલ માનતા હતા કે ભારતનો આત્મા ગામડાઓમાં વસે છે. ગ્રામીણ અર્થતંત્રને મજબૂત કર્યા વિના દેશ સાચી રીતે આત્મનિર્ભર બની શકે નહીં. સહકારી સંસ્થાઓ કૃષિ, ડેરી, હાથશાળા, મત્સ્યોદ્યોગ, લઘુ ઉદ્યોગો અને ગ્રામીણ બેંકિંગ જેવા ક્ષેત્રોમાં ગ્રામીણ લોકોને સંગઠિત કરીને તેમને આર્થિક રીતે સક્ષમ બનાવી શકે છે. આનાથી શહેરો તરફનું અનિયંત્રિત સ્થળાંતર ઘટશે અને ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં સ્થાનિક સ્તરે રોજગારીની તકો ઉભી થશે. આ મોડેલ ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં સામાજિક મૂડી (Social Capital) અને સમુદાયિક ભાવનાને પણ મજબૂત બનાવે છે.

❖ સ્થાનિક ઉત્પાદન અને બજાર જોડાણ:- સહકારી મંડળીઓ 'વોકલ ફોર લોકલ' (Vocal for Local) ના વિચારને વ્યવહારિક રીતે અમલમાં મૂકી શકે છે. તેઓ સ્થાનિક ઉત્પાદનોને પ્રોત્સાહન આપી શકે છે, ગુણવત્તા નિયંત્રણ સુનિશ્ચિત કરી શકે છે અને તેમને બજાર સાથે સીધું જોડાણ પૂરું પાડી શકે છે, જેનાથી વેલ્યુ ચેઇનમાંથી વરોટિયાઓ દૂર થાય છે. આનાથી સ્થાનિક ઉત્પાદકોને ન્યાયી ભાવ મળશે અને ગ્રાહકોને ગુણવત્તાયુક્ત ઉત્પાદનો ઉપલબ્ધ થશે. ખાદ્ય પ્રસંસ્કરણ,

હસ્તકલા અને પરંપરાગત ઉદ્યોગોમાં સહકારી માળખું નાના ઉત્પાદકોને બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ સામે સ્પર્ધાત્મક બનાવી શકે છે.

- ❖ ઉદ્યોગસાહસિકતા અને સંયુક્ત પ્રયાસો:- સહકારી મોડેલ નાના અને મધ્યમ કદના ઉદ્યોગો (MSMEs) ને પણ પ્રોત્સાહન આપી શકે છે. સમુદાયના સભ્યો એકબીજાના સહયોગથી નાના પાયાના ઉદ્યોગો સ્થાપી શકે છે, સંસાધનો પૂલ કરી શકે છે, ટેકનોલોજી શેર કરી શકે છે અને જોખમ વહેંચી શકે છે. આનાથી ઉદ્યોગસાહસિકતાને વેગ મળશે અને આર્થિક વિકાસ વધુ સમાવેશી બનશે. સહકારી બેંકો અને કેડિટ સોસાયટીઓ ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં ધિરાણની સુવિધા પૂરી પાડીને આર્થિક ગતિવિધિઓને વેગ આપી શકે છે, જે આત્મનિર્ભરતા માટે પાયાનું છે.

#### 4. પટેલના દ્રષ્ટિકોણથી ભારતીય ઓળખ અને નાગરિકતાનું પુનર્ગઠન:-

સરદાર પટેલે એક એવા ભારતની કલ્પના કરી હતી જ્યાં વિવિધતામાં એકતા હોય અને દરેક નાગરિક ભારતીય તરીકેની ગર્વભરી ઓળખ ધરાવે. ૨૧મી સદીમાં ભારતીય ઓળખ અને નાગરિકતાના પુનર્ગઠન માટે પટેલનો દ્રષ્ટિકોણ અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે.

- ❖ સાંસ્કૃતિક અને પ્રાદેશિક વિવિધતાનું સન્માન:- પટેલ પોતે ગુજરાતના હતા, પરંતુ તેમણે ક્યારેય પ્રાદેશિક ઓળખને રાષ્ટ્રીય ઓળખથી ઉપર નહોતી રાખી. તેમણે ભારતના દરેક ક્ષેત્રની સાંસ્કૃતિક વિવિધતાને સ્વીકારી અને તેનું સન્માન કર્યું. તેમનો દ્રષ્ટિકોણ એ હતો કે આ વિવિધતા ભારતની શક્તિ છે, નબળાઈ નહીં. તેમણે સોમનાથ મંદિરના પુનર્નિર્માણ માં મહત્વની ભૂમિકા ભજવી હતી, જે સાંસ્કૃતિક વારસાના સન્માન અને રાષ્ટ્રીય ગૌરવની પુનઃસ્થાપનાનું પ્રતીક હતું. આજના

સમયે, પ્રાદેશિકતા અને ભાષાકીય ભેદભાવો જ્યારે ઉભા થાય છે, ત્યારે પટેલનો "વિવિધતામાં એકતા" અને "સાંસ્કૃતિક રાષ્ટ્રવાદ" નો સંદેશ વધુ પ્રસ્તુત બને છે.

❖ નાગરિકતા: અધિકારો અને ફરજોનો સમન્વય:- સરદાર પટેલે નાગરિકોના અધિકારોની હિમાયત કરી, પરંતુ સાથે જ તેમની ફરજો પર પણ ભાર મૂક્યો. તેઓ માનતા હતા કે એક જવાબદાર નાગરિક સમાજ જ મજબૂત રાષ્ટ્રનું નિર્માણ કરી શકે. તેમણે સ્પષ્ટપણે કહ્યું હતું કે "જો આપણે અધિકારોની વાત કરીએ, તો ફરજોનું પાલન પણ એટલું જ જરૂરી છે." આજના ભારતમાં, જ્યાં અધિકારોની ચર્ચા વધુ થાય છે, ત્યાં નાગરિકોની રાષ્ટ્ર પ્રત્યેની ફરજો, જેમ કે સ્વચ્છતા (સ્વચ્છ ભારત અભિયાન), પર્યાવરણ સંરક્ષણ, કાયદાનું પાલન, કર ચૂકવણી અને દેશના વિકાસમાં સક્રિય યોગદાન, પર ભાર મૂકવો અત્યંત જરૂરી છે. પટેલનો આ દ્રષ્ટિકોણ એક સંતુલિત અને જવાબદાર નાગરિક સમાજનું નિર્માણ કરે છે.

❖ રાષ્ટ્ર પ્રથમ (Nation First) નો સિદ્ધાંત:- પટેલનો જીવનમંત્ર 'રાષ્ટ્ર પ્રથમ' હતો. તેમણે અંગત સ્વાર્થ, રાજકીય લાભ કે પક્ષીય વફાદારીને ક્યારેય રાષ્ટ્રીય હિતથી ઉપર નહોતા રાખ્યા. તેમનું સમગ્ર જીવન દેશસેવા અને રાષ્ટ્રનિર્માણને સમર્પિત હતું. આજના યુગમાં, જ્યારે વ્યક્તિવાદ અને જૂથગત હિતોનું વર્ચસ્વ વધતું જોવા મળે છે, ત્યારે પટેલનો 'રાષ્ટ્ર પ્રથમ' નો સિદ્ધાંત ભારતીય ઓળખને મજબૂત કરવા માટે પાયાનો પથ્થર બની શકે છે. આ સિદ્ધાંત દરેક નાગરિકને પોતાના દેશ પ્રત્યે સમર્પિત થવા, બલિદાન આપવા અને રાષ્ટ્ર માટે યોગદાન આપવા માટે પ્રેરણા આપે છે.

❖ યુવાનોમાં રાષ્ટ્રભક્તિનું સિંચન:- સરદાર પટેલ યુવાનોને દેશના ભવિષ્ય તરીકે જોતા હતા. તેમણે યુવાનોને રાષ્ટ્રનિર્માણમાં સક્રિય ભૂમિકા ભજવવા અને રાષ્ટ્રભક્તિના મૂલ્યો અપનાવવા માટે પ્રોત્સાહિત કર્યાં. તેઓ માનતા હતા કે

યુવાનોની ઊર્જાને સકારાત્મક દિશામાં વાળવી જોઈએ. ૨૧મી સદીના યુવાનો માટે, પટેલનું જીવન એક પ્રેરણાસ્ત્રોત છે જે તેમને પડકારોનો સામનો કરવા, અડગ રહેવા, પ્રમાણિકતાથી કામ કરવા અને દેશ માટે યોગદાન આપવા શીખવે છે. 'સ્ટાર્ટઅપ ઇન્ડિયા' અને 'સ્કીલ ઇન્ડિયા' જેવી પહેલો દ્વારા યુવાનોને સશક્ત બનાવવાનો વર્તમાન પ્રયાસ પટેલના આ દ્રષ્ટિકોણ સાથે સુસંગત છે.

- ❖ લોખંડી ઇચ્છાશક્તિ અને આત્મવિશ્વાસ:- સરદાર પટેલની લોખંડી ઇચ્છાશક્તિ અને અદમ્ય આત્મવિશ્વાસ ભારતીય ઓળખનો એક અભિન્ન અંગ બની શકે છે. તેમણે અશક્ય લાગતા કાર્યોને પણ શક્ય બનાવ્યા. આ ગુણો આજના ભારતીય નાગરિકોમાં પણ વિકસાવવાની જરૂર છે જેથી તેઓ વૈશ્વિક સ્તરે ભારતનું નામ રોશન કરી શકે અને પડકારોનો સામનો દ્રઢતાપૂર્વક કરી શકે. 'સ્ટેચ્યુ ઓફ યુનિટી' (Statue of Unity) એ માત્ર તેમની પ્રતિમા નથી, પરંતુ તેમની લોખંડી ઇચ્છાશક્તિ અને એકતાના પ્રતીક તરીકે ૨૧મી સદીના ભારતને પ્રેરણા આપે છે.

## 5. ઉપસંહાર :-

૨૧મી સદીના ભારત માટે સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનું પુનર્ગઠન માત્ર તેમની સિદ્ધિઓને યાદ કરવા પૂરતું સીમિત નથી, પરંતુ તેમના દર્શન, સિદ્ધાંતો અને કાર્યપદ્ધતિમાંથી પ્રેરણા લઈને વર્તમાન અને ભવિષ્યના પડકારોનો સામનો કરવાનો છે. તેમનું દ્રઢ નેતૃત્વ, વ્યવહારિકતા, રાષ્ટ્રીય એકતા પર ભાર, ધર્મનિરપેક્ષતાનો વ્યવહારુ અભિગમ, મજબૂત આંતરિક સુરક્ષા વ્યવસ્થા, સહકારી મોડેલ દ્વારા આત્મનિર્ભરતા અને એક સમાન ભારતીય ઓળખનો દ્રષ્ટિકોણ - આ તમામ પાસાંઓ આજના ભારતીય સામાજિક-રાજકીય પ્રવચનમાં અત્યંત સુસંગત છે.

પટેલનો વારસો આપણને શીખવે છે કે રાષ્ટ્રનિર્માણ એ સતત ચાલતી પ્રક્રિયા છે, જેમાં દરેક નાગરિકે પોતાની ભૂમિકા નિભાવવી પડે છે. તેમની લોખંડી ઇચ્છાશક્તિ અને અખંડ ભારતના સ્વપ્નને સાકાર કરવાની પ્રતિબદ્ધતા ૨૧મી સદીના ભારત માટે

સદાકાળ પ્રેરણાસ્ત્રોત બની રહેશે. જો આપણે તેમના સિદ્ધાંતોને સાચા અર્થમાં અપનાવીએ, તો ભારત નિશ્ચિતપણે એક મજબૂત, સમૃદ્ધ અને અખંડ રાષ્ટ્ર તરીકે વૈશ્વિક મંચ પર પોતાનું સ્થાન સુનિશ્ચિત કરી શકશે.

## 6. સંદર્ભસૂચી (References) :-

- ગાંધી, રાજમોહન. *સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ: અ બાયોગ્રાફી*. અમદાવાદ: નવજીવન પબ્લિશિંગ હાઉસ, ૧૯૯૦. (અંગ્રેજી).
- પ્રસાદ, રાજેન્દ્ર. *ઇન્ડિયા ડિવાઈડેડ*. બોમ્બે: હિંદ કીટાબસ લિમિટેડ, ૧૯૪૬. (અંગ્રેજી).
- પટેલ, સરદાર વલ્લભભાઈ. *સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલના ચૂંટલા ભાષણો અને પત્રો*. (વિવિધ ગ્રંથો), અમદાવાદ: નવજીવન પબ્લિશિંગ હાઉસ. (અંગ્રેજી અને ગુજરાતી).
- મેનન, વી.પી. *ધ સ્ટોરી ઓફ ધ ઇન્ટીગ્રેશન ઓફ ધ ઇન્ડિયન સ્ટેટ્સ*. નવી દિલ્હી: ઓરિએન્ટ લોંગમેન, ૧૯૫૬. (અંગ્રેજી).
- કુરિયન, વર્ગીસ. *આઈ ટુ હેડ અ ફ્રીમ*. નવી દિલ્હી: રોલી બુક્સ, ૨૦૦૫. (અંગ્રેજી).
- ગુહા, રામચંદ્ર. *ઇન્ડિયા આફ્ટર ગાંધી: ધ હિસ્ટરી ઓફ ધ વર્લ્ડ્સ લાઈસ્ટ ડેમોક્રેસી*. લંડન: મેકમિલાન, ૨૦૦૭. (અંગ્રેજી).
- લુથરા, પી.એન. *ધ રોલ ઓફ સરદાર પટેલ ઇન ઇન્ડિયન એડમિનિસ્ટ્રેશન*. (આ વિષય પરના શૈક્ષણિક લેખો અને પુસ્તકો).
- ભાર્ગવ, જી.એસ. *સરદાર પટેલ અને ભારતીય વહીવટી સેવા*. (આ વિષય પરના લેખો અને પુસ્તકો).
- ભારતીય સંવિધાન. (Indian Constitution) - ખાસ કરીને મૂળભૂત અધિકારો (ભાગ III) અને ફરજો (ભાગ IV-A) સંબંધિત જોગવાઈઓ.
- લોહિયા, રામમનોહર. *હિન્દુ અને ઇસ્લામ: એક તુલનાત્મક અભ્યાસ*. (આડકતરી રીતે ધર્મનિરપેક્ષતા પર ભારતીય પરિપ્રેક્ષ્ય).

જુદા જુદા જર્નલ્સમાં પ્રકાશિત ભારતમાં સહકારી ચળવળ પરના શૈક્ષણિક લેખો અને સરકારી અહેવાલો.

ભારતીય વહીવટી સેવા (IAS) અને ભારતીય પોલીસ સેવા (IPS) ના ઇતિહાસ પરના દસ્તાવેજો.

ગાંધી, રાજમોહન. *સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ: અ બાયોગ્રાફી*. નવજીવન પબ્લિશિંગ હાઉસ, ૧૯૯૦. (ખાસ કરીને ૨જવાડાંના વિલીનીકરણ અને પટેલના નેતૃત્વ શૈલી પરના પ્રકરણો).

પ્રસાદ, રાજેન્દ્ર. *ઇન્ડિયા ડિવાઈડેડ*. હિંદ કીટાબ્સ લિમિટેડ, ૧૯૪૬. (ભારતના રાજકીય પરિદ્રશ્ય અને નેતાઓના અભિગમ પર).

પટેલ, સરદાર વલ્લભભાઈ. *સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલના ચૂંટેલા ભાષણો અને પત્રો*. (વિવિધ ગ્રંથો, જેમાં તેમના ગ્રામીણ વિકાસ અને રાજકીય સંગઠન પરના વિચારો છે).

પટેલ, સરદાર વલ્લભભાઈ. *આર્થિક વિકાસ અને ગ્રામીણ ઉત્થાન પરના ભાષણો*. (સહકારી મોડેલ અને ગ્રામીણ આર્થિક સશક્તિકરણ પરના તેમના વિચારો).

ભારતમાં સહકારી ચળવળ પરના સરકારી અહેવાલો અને શૈક્ષણિક અભ્યાસો.

પટેલ, સરદાર વલ્લભભાઈ. *સરદાર પટેલ: એડમિનિસ્ટ્રેટર એન્ડ સ્ટેટ્સમેન*. (વહીવટ અને રાજકારણ પરના તેમના વિચારો).

ગુહા, રામચંદ્ર. *ઇન્ડિયા આફ્ટર ગાંધી*. (સ્વતંત્રતા પછીના ભારતમાં ઓળખ અને રાષ્ટ્રનિર્માણ પર).

ભારતીય સંવિધાન. (ખાસ કરીને મૂળભૂત અધિકારો અને ફરજો સંબંધિત જોગવાઈઓ, જે નાગરિકતાની વ્યાખ્યા આપે છે).

લોહિયા, રામમનોહર. *હિન્દુ અને ઇસ્લામ: એક તુલનાત્મક અભ્યાસ*. (આડકતરી રીતે ધર્મનિરપેક્ષતા પર ભારતીય પરિપ્રેક્ષ્ય).